

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το βιβλίο αυτό προέκυψε μεταξύ σοβαρού και αστείου. Μια ωραία μέρα του Σεπτεμβρίου 2014, έλαβα μήνυμα από τον Ηλία Κανέλλη, εκδότη του *Books' Journal*: ρωτούσε αν θα με ενδιέφερε να γράψω κάποιο κείμενο για το επόμενο τεύχος του περιοδικού. Συνήθως δέχομαι αμέσως τέτοιου είδους προτάσεις. Αυτή τη φορά δί-στασα.

Είχα μόλις φτάσει στη Βοστώνη, όπου επρόκειτο να περάσω το πρώτο μέρος της επτάμηνης επίσκεψής μου στις ΗΠΑ. Μετά από τέσσερα χρόνια έντονης ανάμειξης στη δημόσια συζήτηση και στην ενεργό πολιτική της εποχής των Μνημονίων, αισθανόμουν την ανάγκη να αποστασιοποιηθώ – ή, μάλλον, να ξαναδώ τη θλιβερή ιστορία της ελληνικής κρίσης πιο «επιστημονικά»: με πιο ψυχρό βλέμμα, σε διεθνές πλαίσιο (δηλ. σε σύγκριση με τις άλλες χώρες που βρέθηκαν στη δίνη της κρίσης της Ευρωζώνης), και κυρίως από απόσταση. Δεν ήθελα να γράψω άλλο ένα άρθρο για την ελληνική κρίση, επαναλαμβάνοντας εν πολλοίς τα επιχειρήματα που είχα αναπτύξει σε δεκάδες άρθρα της προηγούμενης περιόδου. Δίχως αμφιβολία, κάποια στιγμή θα ξαναέγραφα για το θέμα – αλλά μόνο εάν είχα κάτι πρωτότυπο να

πω. Και για να συμβεί κάτι τέτοιο, έπρεπε πρώτα να κάνω αυτό για το οποίο είχα ταξιδέψει στην Αμερική: να μελετήσω.

Μήπως τότε να έγραφα κάτι για την αμερικανική πολιτική; Δεν ήταν κακή ιδέα, το είχα σκεφτεί και εγώ. Άλλωστε, δεν θα ήταν η πρώτη φορά: προ αμνημονεύτων χρόνων, την περίοδο 1988-1993, ως πάρεργο των σπουδών μου στην Αγγλία, ως ανεπίσημος ανταποκριτής της *Αυγής*, είχα στείλει αρκετά άρθρα για τις βρετανικές εκλογές, τα συνέδρια των Εργατικών, την παραίτηση της Margaret Thatcher κτλ. Όμως για την αμερικανική πολιτική ήξερα όσα περίπου γράφουν οι εφημερίδες, και δεν είχα ακόμη προλάβει να μάθω κάτι περισσότερο.

Είχα πάντως μια ιδέα, που πρότεινα δειλά στον Ηλία Κανέλλη. «Γράμματα από την Αμερική»: ένα κείμενο τον μήνα, 600-1.000 λέξεις, με ό,τι τραβά την προσοχή μου «εδώ στα ξένα». Θα τον ενδιέφερε; Ναι, τον ενδιέφερε.

Η συνέχεια εκτυλίχθηκε στις σελίδες του *Books' Journal*. Σε κάθε τεύχος από τον Νοέμβριο 2014 μέχρι τον Ιούνιο 2015, το περιοδικό δημοσίευσε οκτώ τέτοια «Γράμματα» – και μάλιστα σε ειδική ρουμπρίκα, εξαιρετικά εικονογραφημένη με φωτογραφίες και σχέδια. Η έκτασή τους ήταν πολύ μεγαλύτερη από ό,τι είχα αρχικά σχεδιάσει: από 3.000 έως 5.000 λέξεις, ανάλογα με τα συμβάντα του μήνα (και με τον οίστρο μου). Κάθε «Γράμμα» είχε μορφή ημερολογίου, όπου πράγματι κατέγραφα ό,τι τραβούσε την προσοχή μου: τις εκδηλώσεις που παρακολουθούσα, για θέματα σχετικά με την έρευνά μου (ή και όχι, βλ. τις ημερίδες, τα συνέδρια και τις εκθέσεις με αφορμή τη συμπλήρωση 100 χρόνων από το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου), αλλά

και τις εντυπώσεις μου από την καθημερινή ζωή (τους πρώτους τέσσερις μήνες στη Βοστώνη, τους υπόλοιπους τρεις στο Σαν Φρανσίσκο), καθώς και από τις κοινωνικές δραστηριότητες στις οποίες συμμετείχα, υπό τον όρο ότι είχαν κάποιο ευρύτερο ενδιαφέρον. Από σεβασμό στους συνομιλητές μου, αλλά και προκειμένου να αποφύγω ένα ανιαρό name dropping, δεν αποκάλυπτα την ταυτότητά τους στις ιδιωτικές συζητήσεις τους μαζί μου: τους ανέφερα απλώς με τα αρχικά του ονόματός τους – με την ελπίδα ότι αυτό δεν έκανε τα «Γράμματα» να μοιάζουν με roman à clef.

Εν τω μεταξύ, οι ειδήσεις από την πατρίδα άρχισαν να επισκιάζουν την ανεμελιά της επίσκεψής μου στην Αμερική: αδιέξοδο στην προεδρική εκλογή, διάλυση της Βουλής, προκήρυξη εκλογών, νίκη του «αντιιμνημονιακού μετώπου», κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, επαναδιαπραγμάτευση της συμφωνίας με τους δανειστές, η Ελλάδα στο χείλος του γκρεμού. Αναπόφευκτα, οι ανταποκρίσεις μου σηματοδεύτηκαν από τις (μαύρες, κατά κανόνα) σκέψεις μου, καθώς παρακολουθούσα με αγωνία τις εξελίξεις από την οθόνη του υπολογιστή.

Κάπως έτσι προέκυψαν τα «Γράμματα από την Αμερική». Και πάλι, δεν θα είχαν πάρει ποτέ τη μορφή βιβλίου χωρίς την ενθάρρυνση πολλών ανθρώπων – κατ' αρχάς, των αναγνωστών τους (γνωστών και αγνώστων μου) που μου τα περιέγραφαν ως μια εισαγόμενη πνοή φρέσκου αέρα, από ένα δυναμικό και αισιόδοξο περιβάλλον, σε μια αποπνικτική εποχή. Νομίζω ότι υπερέβαλλαν, αλλά τους ευχαριστώ. Ούτε θα είχαν τυπωθεί χωρίς την υποστήριξη του Ηλία Κανέλλη, καθώς και της Μάγγης Μίνογλου, ψυχής των εκδόσεων «Κριτική». Ελπίζω να μη θεωρηθεί φιλοφρόνηση εάν σημειώσω ότι η

φτωχή χώρα μας θα ήταν πνευματικά ακόμη φτωχότερη –και σαφώς πιο μίζερη– χωρίς τον ενθουσιασμό τους, τη θετική ενέργειά τους, το μεράκι τους.

Φυσικά, τα «Γράμματα» δεν θα είχαν καν γραφτεί εάν δεν είχα βρεθεί στην Αμερική. Γι' αυτό, χρωστώ μεγάλη ευγνωμοσύνη σε όσους μου έδωσαν την ευκαιρία να κάνω αυτό το συναρπαστικό ταξίδι: στους συναδέλφους μου στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών που ενέκριναν την εκπαιδευτική μου άδεια, στο Ίδρυμα Fulbright που μου χορήγησε υποτροφία, στο Κέντρο Ευρωπαϊκών Σπουδών του Harvard και στο Κέντρο Δίκαιης Ανάπτυξης του Berkeley που με δέχθηκαν ως επισκέπτη ερευνητή, προσφέροντάς μου το ιδανικότερο περιβάλλον για μελέτη, αναστοχασμό, ανταλλαγή απόψεων.

Ελπίζω μόνο να διασκεδάσετε διαβάζοντας τα «Γράμματα από την Αμερική» όσο διασκεδάσα και εγώ γράφοντάς τα.

Μάνος Ματσαγγάνης

1

15 Σεπτεμβρίου 2014

Κάποτε οι Ευρωπαίοι ταξίδευαν από τη μια πόλη στην άλλη (και από τη μια χώρα στην άλλη) με τον σιδηρόδρομο, και διέσχιζαν τον Ατλαντικό με το υπερωκεάνιο. Σίγουρα αργούσαν περισσότερο, αλλά τουλάχιστον είχαν τον χρόνο να σκεφτούν τι αφήνουν πίσω τους, και τι θα βρουν μπροστά τους. Το αεροπλάνο δεν επιτρέπει τέτοιες πολυτέλειες. Το μεσημέρι ήμουν ακόμη στην Αθήνα, και το απόγευμα βρίσκομαι ήδη στη Βοστώνη (βοηθά και η διαφορά ώρας). Παράξενο μου φαίνεται.

16-20 Σεπτεμβρίου 2014

Και η Αμερική παράξενη μου φαίνεται. Εν μέρει, επειδή δεν τη γνωρίζω σχεδόν καθόλου. Από το 2009, που ήρθα για πρώτη φορά, έχω κάνει όλα κι όλα τρία ταξίδια, διάρκειας το πολύ μιας εβδομάδας. Αυτή τη φορά σκοπεύω να μείνω επτά μήνες.

Κοιτάζω γύρω μου με έκθαμβο βλέμμα. Όλα διαφορετικά. Οι πινακίδες στους δρόμους, τα λεωφορεία, τα αυτοκίνητα, τα σπίτια, τα ποδήλατα. Οι στολές των ταχυδρόμων (κάθε εταιρεία έχει τους δικούς της), των

αστυνομικών – της πόλης, της τροχαίας ή του πανεπιστημίου (ειδικότητα των τελευταίων: ο εντοπισμός κλεμμένων υπολογιστών).

Η Κ. μου δείχνει να μαθαίνω: δρόμους, κτίρια, μαγαζιά, εστιατόρια. Τα ξεχνάω αμέσως, δεν έχω άλλο χώρο στη μνήμη (ίσως έχει καεί ο σκληρός δίσκος). Θα τα μάθω σιγά σιγά, μόνος μου, με την επιστημονική μέθοδο: trial and error (κυρίως error).

Θα μου πάρει επίσης καιρό να συνηθίσω τους οδηγούς που πατάνε μονίμως φρένο στις διασταυρώσεις. Όχι μόνο όταν ο πεζός ή ο ποδηλάτης πατήσει στη διάβαση – αυτό το ήξερα και από την Αγγλία. Εδώ περιμένουν να περάσεις απέναντι ακόμη και όταν απλώς στέκεσαι στο πεζοδρόμιο (ακόμη και εάν δεν έχεις αποφασίσει πού ακριβώς θέλεις να πας, όπως είναι συχνά η περίπτωση μου). Φαίνεται βιάζονται λιγότερο.

Μια κοινή γλώσσα χωρίζει τους Αμερικανούς από τους Άγγλους, έλεγε κάποιος. Πόσο δίκιο είχε! Νόμιζα ότι τα αγγλικά μου ήταν καλά, έχοντας ζήσει 6+ χρόνια στην Αγγλία (πριν από ένα τέταρτο του αιώνα βέβαια). Κι όμως, εδώ δυσκολεύομαι να τους καταλάβω, και αυτοί εμένα. Δεν είναι μόνο η προφορά ή ο τονισμός, ούτε ότι το ίδιο πράγμα εδώ λέγεται διαφορετικά. Είναι και το πώς οι λέξεις μπαίνουν σε διαφορετική σειρά για να σχηματίσουν διαφορετικές φράσεις. Διαφορετική γλώσσα, διαφορετικός τρόπος σκέψης. Ίσως συνηθίσω. Εν τω μεταξύ, ανακαλύπτω ότι βοηθάει να μιλάω αργά. Κι ας με κάνει να αισθάνομαι σαν Άγγλος αριστοκράτη που μιλάει αφ' υψηλού στους τέως υπηκόους του Στέμματος.

Οι διαφημιστικές πινακίδες (με διαφορετικές γραμματοσειρές, φυσικά) με διασκεδάζουν. Το ίδιο και τα

σλόγκαν. Η εταιρεία που νοικιάζει φορτηγά και κουτιά σε όσους θέλουν να κάνουν μόνοι τους τη μετακόμιση (και είναι πολλοί): «Need boxes? Take plenty!». Η τοπική εκκλησία, που προσπαθεί να δελεάσει τους –πλέον, όχι και τόσο– πιστούς, μαζί με τα κατοικίδια τους: «Got pets? We bless!». Κάποιος μου λέει ότι η ευλογία των ζώων ως έννοια δεν είναι και πολύ σύμφωνη με το χριστιανικό δόγμα – αλλά ποιος νοιάζεται;

Αυτό που σίγουρα είναι διαφορετικό στην Αμερική από ό,τι στην Αγγλία (ή πάντως στη Βοστώνη από ό,τι στο Λονδίνο) είναι η άνεση στις καθημερινές επαφές. Το κλισέ των κουμπωμένων επιβατών του προαστιακού που επί δεκαετίες συναντώνται κάθε μέρα στο ίδιο τρένο χωρίς να λένε καλημέρα, οχυρωμένοι πίσω από τις εφημερίδες τους (τώρα τελευταία, προσηλωμένοι στη συσκευή τους), είναι ο κανόνας στην Αγγλία. Εδώ ο περισσότερος κόσμος χαμογελάει, χαιρετάει, συστήνεται. Επιφανειακό; Οπωσδήποτε. Αλλά καλύτερα επιφανειακή ευγένεια παρά επιφανειακή αγένεια.

Μερικές φορές, το πράγμα γίνεται κωμικό. Οι υπάλληλοι στα μαγαζιά υποδέχονται τους πελάτες με ένα «Hi, how are you doin' today?». Με είχε προειδοποιήσει ο Β. να μην αναρωτηθώ αν γνωρίζομαστε και από χθες. Πάντως, ακόμη δεν έχω καταλάβει ποια είναι η σωστή απάντηση: «Very well, thank you – and you?», όπως επιβάλλει η αγγλική; Ή «Good», όπως λένε οι περισσότεροι; Απορρίπτω το «Good» για γραμματικούς λόγους (επίθετο αντί για επίρρημα; Ποτέ!). Αργότερα ανακαλύπτω με οδύνη, βλέποντας μια εντελώς βρετανική ταινία, ότι ο πρωταγωνιστής, όταν τον ρωτάνε πώς τα πάει, απαντά χωρίς κανέναν δισταγμό: «Good». Με πήραν τα χρόνια.

Κατά τα άλλα, πράσινο παντού, σκίουρο στα δέ-

ντρα, φιλικοί άνθρωποι – μια όαση φιλελεύθερων αξιών, υψηλών πνευματικών αναζητήσεων, οικονομικής ευμάρειας. Κυριολεκτώ, αλλά και δυσπιστώ (λίγο). Και βέβαια μου αρέσει. «Καλά είναι εδώ».

21 Σεπτεμβρίου 2014

Μεγάλη στιγμή: το πρώτο μου σινεμά στην Αμερική. Η ταινία: *My old lady*, του Israel Horowitz, βασισμένη σε θεατρικό έργο του ιδίου. Με Kevin Kline, Maggie Smith, Kristin Scott Thomas. Καλό, αν και υπερβολικά θεατρικό. Ο χώρος: multiplex, με κόκα κόλα, ποπ κορν κτλ. Βέβαια, ένα βήμα από το MIT, εάν έφερνε μόνο «εμπορικές» ταινίες θα κινδύνευε να μένει άδειο. Οπότε προβάλλει συχνά «ποιοτικό» κινηματογράφο (ή κάτι ανάμεσα στα δύο τέλος πάντων).

22 Σεπτεμβρίου 2014

Πρόσκληση σε δείπνο στο Kennedy School. Ντύνομαι κατά λάθος πιο casual από όλους τους άλλους (δεν δίνει σημασία κανείς). Ομιλητές: C. Bildt (υπουργός Εξωτερικών της Σουηδίας), M. Monti (πρώην πρωθυπουργός της Ιταλίας) και V. Jeremić (πρώην υπουργός Εξωτερικών της Σερβίας). Συντονιστής: N. Ferguson, καθηγητής ιστορίας στο Harvard και, μετά τη μεγάλη επιτυχία της ιστορικής σειράς που παρουσίασε στην τηλεόραση, celebrity. Κανονικά το θέμα είναι η Ουκρανία, αλλά η συζήτηση ξεφεύγει προς την κρίση του ευρώ. Ο Monti ανοίγει μια χαραμάδα για λίγο χαλαρότερη νομισματική πολιτική και λίγο περισσότερο πληθωρισμό. Ο Γερμανός καθηγητής στην πρώτη σειρά (σοσιαλδημοκράτης, όπως θα πληροφορηθώ αργότερα) παθαίνει αποπληξία: «Μα αυτό συνιστά παραβίαση των κανόνων». Ο

Μοντι τού απαντά ότι έχει υπόψη του πως για πολλούς Γερμανούς οι κανόνες είναι ιερά θέσφατα, αλλά ακόμη και η Εκκλησία αναθεωρεί τις θέσεις της κάθε τόσο.

24 Σεπτεμβρίου 2014

Πρόσκληση σε πρωινή συνάντηση του Κέντρου Ευρωπαϊκών Σπουδών. Αυτή τη φορά ντύνομαι κατάλληλα, αλλά φτάνω με 15 λεπτά καθυστέρηση. (GMT = Greek maybe time, όπως λέει ο Δ.) Μόλις κάθομαι, ο σερβιτόρος φέρνει μπροστά μου ένα πιάτο αυγά με μπέικον. Ομιλητής: T. Wieser, Αυστριακός πρόεδρος του Eurogroup. Εντυπωσιακός αναλυτής, κυριαρχεί στη συζήτηση. Η συνάντηση είναι off the record, αλλά και το μεσημέρι σε ανοιχτή εκδήλωση λίγο πολύ τα ίδια λέει: δημοσιονομική πειθαρχία και δομικές μεταρρυθμίσεις. Ένας καθηγητής του Harvard ρωτά μήπως θα ήταν καλή ιδέα η Ευρώπη, και ειδικά η Γερμανία, μαζί με τη δημοσιονομική πειθαρχία και τις δομικές μεταρρυθμίσεις, να εγκαινιάζε ένα τολμηρό πρόγραμμα δημόσιων επενδύσεων, που θα αναθερμάνει την οικονομία και θα βελτιώσει τις παραγωγικές δυνατότητες στο μέλλον. (Ακόμη και το ΔΝΤ αυτό προτείνει, με το περιοδικό *Economist* να υπερθεματίζει.) Ο Wieser απαντά με ύφος «ας μην υπερβάλλουμε». Δεν είναι και τόσο άσχημη η υποδομή στην Ευρώπη: στο τρένο από τη Νέα Υόρκη στη Βοστώνη νοστάλησε τους γερμανικούς σιδηρόδρομους.

25 Σεπτεμβρίου 2014

Επίσκεψη στη βιβλιοθήκη: εντυπωσιακό κτίριο, 6+ εκατομμύρια τόμοι, ράφια συνολικού μήκους 80+ χιλιομέτρων, τρίτη μεγαλύτερη στις ΗΠΑ. Ο Widener, νεαρός απόφοιτος του Harvard, ταξίδευε με τον Τιτανικό στο

μοιραίο δρομολόγιο του 1912. Η βιβλιοθήκη που φέρει το όνομά του πήρε την τωρινή της μορφή χάρη σε δωρεά της πάμπλουτης μητέρας του. Κάποτε έσφυζε από ζωή. Τώρα, στην εποχή του Internet, την επισκέπτονται πολύ λιγότεροι. Αυτό έχει και τα θετικά του. Οι δερμάτινες πολυθρόνες, οι ξύλινες καρέκλες, τα αμπαζούρ δημιουργούν απολαυστική ατμόσφαιρα. Το «ήσυχο δωμάτιο», στην πραγματικότητα μεγάλη αίθουσα, με κάνει να σκέφτομαι ότι θα μπορούσα να ζω μόνιμα εκεί μέσα. Η υπάλληλος που κάνει τη σημερινή ξενάγηση (έχει μία την εβδομάδα) απαντά με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις ερωτήσεις: «This is a very good question». Για λίγες μέρες, ο Δ. και εγώ δίνουμε συνεχώς την ίδια απάντηση (μιλώντας μεταξύ μας).

26 Σεπτεμβρίου 2014

Η Ο. με παίρνει για δείπνο στο σπίτι της Σ. και του Β., ενός φιλικού ζευγαριού. Εξαιρετικά ενδιαφέροντες άνθρωποι, φιλικοί και συμπαθητικοί. Διδάσκουν σε δύο από τα κολλέγια της περιοχής. Ο Β. νοσταλγεί την εποχή που έζησε δύο χρόνια στην Αθήνα και δύο καλοκαίρια στη Ρώμη, τη δεκαετία του '60. Του λέω για το τεύχος του *National Geographic*, 1963, με εξώφυλλο την Αθήνα, «μια από τις ομορφότερες πόλεις της Μεσογείου». Στο ξεκίνημα της αντιπαροχής (η οποία σχολιάζεται στο αφιέρωμα). Ενθουσιάζεται.

Μου δανείζουν μερικά τεύχη του περιοδικού *New Yorker*. Ενθουσιάζομαι. Πρόκειται για διασταύρωση ανάμεσα στο *Αθηνόραμα* και την *Κομμουνιστική Θεωρία και Πολιτική* (περιοδικό του ΚΚΕ εσωτ). Κεντρικά θέματα: συνομιλία εφ' όλης της ύλης με τον Al Pacino και συνδικαλιστικοί αγώνες στη βιομηχανία έτοιμου φαγη-

τού (ευρηματικό όνομα συνδικάτου: Fast Food Forward). Το καθένα έχει έκταση όσο τέσσερα άρθρα του *Books Journal*. Κατά τα άλλα, listings (τι συμβαίνει στη Νέα Υόρκη – πολλά!), χιουμοριστικά κείμενα, σύντομα σχόλια σε θέματα επικαιρότητας, εξαιρετικές γελοιογραφίες, παρουσιάσεις βιβλίων κτλ., κτλ. Θησαυρός!

27 Σεπτεμβρίου 2014

Δημοπρασία μεταχειρισμένων ποδηλάτων στην αυλή του πανεπιστημίου. Σακαράκες και αντίκες περιμένουν τους ενδιαφερόμενους. Τα έσοδα θα διατεθούν υπέρ κατασκήνωσης για τα παιδιά των βοηθητικών υπαλλήλων του πανεπιστημίου. Ο επικεφαλής, μαύρος μέσης ηλικίας, με τα παιδιά του να συμμετέχουν, κάνει τον κονφερασιέ: επαινεί τηνπραμάτεια του και ανεβάζει τα χτυπήματα, όλα για καλό σκοπό. («Έλα τώρα! Θα τον αφήσεις να φύγει με τέτοιο κελεπούρι; Κάνε ρελάνς!») Φεύγω με ένα mountain, εντελώς βασικό, σε εξαιρετική κατάσταση – εάν εξαιρέσει κανείς ότι δεν έχει σαμπρέλες. Μου κοστίζει \$80 (σε καλή μεριά, παιδιά!), συν άλλα \$50 στο φοιτητικό συνεργείο για σαμπρέλες, καλάθι (για το σούπερ μάρκετ), εργατικά, φόρο κατανάλωσης κτλ.

1 Οκτωβρίου 2014

Μετακόμιση. Λένε ότι είναι η τρίτη πιο τραυματική εμπειρία, μετά το πένθος και το διαζύγιο. Τα ενοίκια της περιοχής στα ύψη. Ευτυχώς, μου αναλογεί το 50%. Χάρη στη χρονοχρέωση και στους νωχελικούς ρυθμούς των (Νοτιοαμερικανών) εργατών, η μεταφορική εταιρεία μάς στοιχίζει το τριπλάσιο του αναμενομένου. (Τι περιμένεις; Φονιάδες των λαών!) Μου παίρνει τρεις εβδομάδες να τακτοποιηθώ. Αυτά έχει η ξενιτιά.